

Dr Branko Štanc
Poljoprivredni fakultet Zagreb

NEKI ASPEKTI DOHOTKA INDIVIDUALNIH DOMAĆINSTAVA U SR HRVATSKOJ

1. UVOD

Zajednica naučno-istraživačkih ustanova za ekonomiku poljoprivrede poduzela je na osnovu statističke ankete o individualnim gospodarstvima i podataka s kojima raspolažu instituti članice zajednice, analizira dohodak individualnih gospodarstava na području Jugoslavije i njegovu raspodjelu. Ovaj rad predstavlja dio analize dohotka individualnih gospodarstava, koji se odnosi na SR Hrvatsku.*

Zadatak ovog rada sastoji se u tome da se analizira ukupan dohodak i individualnih gospodarstava, njegov novčani dio, struktura dohotka i njegovu raspodjelu i na osnovu toga dobije uvid u stanje i promjene koje su nastupile u dohotku nakon privredne reforme. Obzirom na značenje regionalnih razlika prikaz je dat po poljoprivrednim rajonima i kategorijama gospodarstava.

1.1. Raspoloživi podaci

U ovom radu korišteni su rezultati redovne statističke ankete o individualnim poljoprivrednim gospodarstvima za 1965. i 1966. godinu, koja se na osnovu jedinstvenog plana provodi na cijelom području SFR Jugoslavije, a koja se odnosi na SR Hrvatsku. Svi ovi podaci prikupljaju se na osnovu uzorka. Primijenjen je dvoetafni uzorak, u kome su jedinice izbora i u prvoj i u drugoj etapi izabrane slučajnim izborom. Iako se ovi podaci prikupljaju u svrhu uvida u socijalno-ekonomsko stanje na selu oni ne sadrže mnoge elemente za analizu sredstava, ekonomike i zaposlenosti seljačkih gospodarstava. Prema postojećem planu ispitivanja statistika prikuplja prihodne i rashodne stavke novčanog bilansa i bilansa poljoprivredne proizvodnje, koji omogućuju praćenje i analizu poljoprivredne proizvodnje i potrošnje individualnih gospodarstava.

Želeći da ovim mogućnostima koje pružaju podaci statističkog ispitivanja doda i druge elemente za analizu društveno-ekonomskih kretanja i ekonomike seljačkih gospodarstava, Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede u Zagrebu u zajednici sa Zavodom za statistiku SR Hrvatske proveo je kod istih gospodarstava, koje prati statistika, dopunsku anketu u 1966. godini.

*) Za publiciranje u časopisu rad je znatno skraćen, izostavljene su mnoge tabele, sa željom da se u okviru prostora jednog članka dađe zamišljena cjelina, pa molimo da se to uzme u obzir.

1. 2. Obuhvatnost ankete

U SR Hrvatskoj izabrano je 75 naselja (jedinica) u kojima je izabrano 750 individualnih gospodarstava. Prema veličini ukupnog posjeda gospodarstva su grupirana u 5 kategorija i to: do 2 ha vlastite površine, 2—3 ha, 3—5 ha, 5—8 ha i preko 8 ha.

Teritorijalno su anketirana gospodarstva raspoređena u četiri poljoprivredna rajona i to: I polj. rajon — Slavonija, II polj. rajon — Centralna Hrvatska, III polj. rajon — Goransko—lički, IV polj. rajon — Istra i Dalmacija.

Raspored gospodarstava iz uzorka u odnosu prema osnovnom skupu, iz popisa poljoprivrede 1960. godine veoma se podudara. Prema vrsti domaćinstava na poljoprivredna gospodarstva otpada 47,20%, a na mješovita 52,80%.

1. 3. Metod prikupljanja i obrada podataka

Prikupljanje podataka izabranih gospodarstava vrši se putem terenskih anketara, koji ovaj posao za statistiku vrše kroz više godina. Na jednog anketara otpada 10 individualnih gospodarstava. Isti anketari korišteni su za snimanje dopunskih podataka koje je priključio Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede u Zagrebu, s time da su za taj posao anketari bili posebno obučeni i da su ga vršili uz pomoć suradnika Instituta.

Za obradu podataka korištena je metoda koju upotrebljava statistika za obradu podataka ankete, dopunjena metodom Instituta za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede. Tako npr. sveukupni prihodi (sredstva) anketiranih gospodarstava prema statističkom metodu obuhvaćaju prihode od poljoprivrednih djelatnosti (u novcu i naturi), ostale primitke u novcu i naturi, te vrijednost razlike zaliha poljoprivrednih proizvoda i stoke. Budući da u statistički obračun sveukupnih prihoda nije uključena potrošnja vlastitih proizvoda utrošenih za reprodukciju u gospodarstvu, jer statistika to ne prati, mi smo to obračunali na osnovu dopunske ankete Instituta i dodali statistički obračunatom iznosu »sveukupnih prihoda (sredstava)«.

Od ovako obračunatog »sveukupnog prihoda« odbili smo materijalne troškove i usluge za poljoprivrednu proizvodnju i neproizvodne djelatnosti i amortizaciju i izračunali »dohodak anketiranih domaćinstava«, s time da je u njega uključena vrijednost zaliha poljoprivrednih proizvoda i stoke. Izračunavanje je izvršeno na osnovu dopunskih podataka prikupljenih od strane Instituta.

U raspodjeli dohotka korišteni su podaci (grupacije) statističke obrade i Instituta.

Iz navedenih objašnjenja izlazi da se u obradi podataka polazilo od postojeće metode statistike, koja je dopunjena, s obzirom na posebno prikupljene podatke Instituta, što treba prilikom razmatranja podataka imati u vidu.

2. ANALIZA UKUPNOG PRIHODA ANKETIRANIH DOMAĆINSTAVA

Analizu prihoda anketiranih domaćinstava započeti ćemo prvo pregledom nastalih promjena od 1965. god. na 1966. godinu. Da bismo mogli izvršiti ova upoređenja mi ćemo se poslužiti statističkim podacima za ista domaćinstva za 1965. i 1966. godinu (podacima »sveukupnih prihoda (sredstava) anketiranih domaćinstava).

Utvrđeni prosječni sveukupni prihodi po jednom domaćinstvu u SR Hrvatskoj u 1966. godini veći su za 3714 n. d. ili za 35,1%, nego u 1965. godini. Najveći porast prihoda zabilježen je u domaćinstvima I polj. rajona, tj. za 4556 n. d. po domaćinstvu ili za 47,9%, a apsolutno najmanji porast bio je u II polj. rajonu, tj. za 3074 n. dinara ili za 29,3%. U III polj. rajonu porast iznosi 3568 n. d. po domaćinstvu ili 28,1%, što je relativno najmanji porast u Hrvatskoj. U IV polj. rajonu porast po domaćinstvu iznosi 4013 ND ili za 35,2%.

Porast prihoda može se konstatirati kod svih stavaka i kod svih poljoprivrednih rajona, izuzev stavke zaliha poljoprivrednih proizvoda i stoke, koje su manje, nego 1965. godine. Jedini izuzetak su gospodarstva I rajona koja imaju u 1966. godini veće zalihe.

Iz upoređenja sveukupnog prihoda (sredstava) u 1965. i 1966. godini može se utvrditi kao osnovno slijedeće: 1. Najjači porast sveukupnog prihoda zabilježen je kod novčanih prihoda od poljoprivrede, a osobito u I rajonu. 2. Iz podataka jasno se vidi čvrsta korelacija između prihoda od poljoprivrede i primitaka iz radnog odnosa i socijalnih davanja. Domaćinstva u rajonima s manjim prihodima izvan gospodarstva nastoje putem povećanja poljoprivredne proizvodnje i tržnosti povećati svoj ukupan prihod, dok kod domaćinstava ostalih rajona to nije tako čvrsto izraženo, nego su naporu usmjereni na povećanje dijela prihoda izvan gospodarstva. 3. Zahvaljujući povećanju poljoprivredne proizvodnje (koja je rezultat kako povećanih napora u gospodarstvima, ali i povoljne godine) u I poljoprivrednom rajonu zabilježen je najveći porast sveukupnih prihoda. Tome treba dodati da je to i rezultat povećanja cijena poljoprivrednih proizvoda mjerama reforme, a u tome osobito cijene ratarskih proizvoda. Na taj način prosječni sveukupni prihod po domaćinstvu u I polj. rajonu približio se prosjeku Republike, dok je ranije bio znatno ispod republičkog prosjeka. Domaćinstva II polj. rajona koja su po veličini ukupnog prihoda bila do 1966. godine na pretposljednem mjestu došla su na posljednje mjesto, prije svega zbog nepovoljnih uvjeta cijena stoke i realizacije u 1966. godini, a to je osnov prihoda od poljoprivrede u tom rajonu. 4. Unatoč mjerama privredne reforme kojima je znatno poboljšan položaj poljoprivrede, najniži prosječni prihod i dalje imaju poljoprivredna domaćinstva i domaćinstva poljoprivrednih rajona (I i II rajon), a više prihode mješovita domaćinstva i u rajonima s manjim značajem poljoprivrede (III i IV rajon). Ove razlike mogu se uočiti i kod dohotka domaćinstava, što ćemo razmotriti kasnije.

Korigirani podaci o sveukupnim prihodima (kojima je pridodata vrijednost materijala za reprodukciju iz gospodarstva) pokazuju uz ovaj

kompletniji obračun nešto drugačiju sliku visine i strukture prihoda po rajonima SR Hrvatske. U prosjeku SR Hrvatske 60% sveukupnog prihoda potječe iz poljoprivrede, a 40% iz nepoljoprivrednih djelatnosti, u čemu prihodi od radnog odnosa i socijalnih davanja čine 22,1%. Najveći značaj poljoprivrede za ukupan prihod domaćinstava imamo u I rajonu (cca 68% od ukupnog prihoda), a najmanji u IV rajonu, u kome prihodi od poljoprivrede čine 47%, a izvan poljoprivrede 53%, i u čemu prihodi iz radnog odnosa i socijalnih davanja čine 35,5%, prema podacima u 1966. godini.

Iz podataka o veličini sveukupnih prihoda po kategorijama domaćinstva može se uočiti slijedeće: obzirom da se radi o bruto prihodima razumljivo je da je ukupan prihod najveći kod najviše kategorije gospodarstva (preko 8 ha) i pada prema najnižoj (do 2 ha). Izjednačenu visinu imaju kategorije 2—3 ha i 3—5 ha. To su one prelomne »srednje« kategorije, koje su u prosjeku prilično ujednačene po sastavu domaćinstava i kod kojih se od domaćinstva do domaćinstva, prema datim prilikama, ili daje više brige gospodarstvu ili se orijentiraju na povećanje prihoda izvan gospodarstva. Kod ispitivanih gospodarstava u prosjeku tih dviju kategorija te čirjenice su došle do izražaja, tako da kategorija 2—3 ha ima čak neznatno veći sveukupni prihod od kategorije 3—5 ha. Najme, u domaćinstvu od 2—3 ha veći su primici iz radnog odnosa nego kod kategorije 3—5 ha, a primici iz poljoprivrede nisu za toliko u toj kategoriji viši.

Ir:ajući u vidu pojedine analize seljačkih gospodarstava kod nas, koje polaze od manjeg broja kategorija (kategorije do 2 ha, 2—5 ha, i preko 5 ha), one imaju s tog gledišta svoje puno opravdanje. To utoliko više što su razlike u ukupnom dohotku također male.

Kod kategorije do 2 ha prihodi od poljoprivrede iznose 5868 n. d. po domaćinstvu ili 41,4%, a prihodi od radnog odnosa 37,4% i ostali prihodi 21,2%. Značaj prihoda od poljoprivrede raste prema višim kategorijama: dostiže kod kategorije preko 8 ha 74,2%, a kod kategorije 5—8 ha 74,5%. Činjenica da kategorija od 5—8 ha ima čak nešto veće prihode od poljoprivrede od kategorije preko 8 ha, proizlazi iz toga što su prihodi ove kategorije iz radnog odnosa veći (10,1% prema 8,2%). Inače apsolutni prihodi kateg. preko 8 ha od poljoprivrede su veći i iznose u prosjeku 19481 n. d. a kod kategor. 5—8 ha 15389 n. d po domaćinstvu.

Ipak znatno realniju sliku značaja pojedinih djelatnosti za život i razvoj individualnih domaćinstava pružaju podaci o dohotku, zaposlenosti, kao i dohotku po radnom danu po djelatnostima.

2. 1. Dohodak i njegova raspodjela

Ako se analizira visina i struktura dohotka ispitanih gospodarstava, onda se na osnovu dobivenih i obrađenih podataka mogu uočiti slijedeće karakteristike:

1) Pretežan udio dohotka od poljoprivrede u ukupnom dohotku gospodarstava u 1966. godini zabilježen je jedino u I polj. rajonu, gdje on čini 58⁰/₀ ukupnog dohotka, dok u svim ostalim rajonima većina dohotka potječe iz djelatnosti izvan poljoprivrede. Najmanji značaj poljoprivrede za ukupan dohodak imamo u domaćinstvima IV poljoprivrednog rajona, gdje on čini svega 38⁰/₀, dok dominantnu ulogu igra dohodak ostvaren u djelatnostima izvan gospodarstva.

2) Kao i kod sveukupnog prihoda i unatoč povećanju prihoda od poljoprivrede u 1966. godini (povoljna godina, zatim utjecaj povoljnih cijena poljoprivrednih proizvoda datih kroz mjere privredne reforme), dohodak anketiranih domaćinstava u I i II rajonu zaostaje za onim koji su ostvarila domaćinstva u III i IV rajonu. Ukupan (prosječan) dohodak po domaćinstvu u I rajonu iznosio je 12916, u II rajonu 13827 n. d, ili u prosjeku SR Hrvatske 12960 d. d. Znatno viši prosječni dohodak po domaćinstvu u III rajonu ne bismo mogli objasniti drugim razlozima, osim metodološkim. Naime, u III rajonu anketiranjem je obuhvaćen mali uzorak, najmanji broj gospodarstava u jednom rajonu, ukupno 40, od čega na mješovita gospodarstva otpada 23, a na poljoprivredna 17 gospodarstava. Takav obuhvat anketiranih gospodarstava u tom rajonu, čini nam se, da je utjecao i na to da je kod njih ostvaren i najviši prosječan dohodak po članu sposobnom za rad, tj. 5693 n. d godišnje.

3) Domaćinstva I poljoprivrednog rajona imaju ne samo najviši udio dohotka iz poljoprivrede, nego zajedno sa domaćinstvima II rajona imaju najveći robni dio poljoprivrede. Domaćinstva III i IV rajona nasuprot tome imaju veću naturalnu potrošnju poljoprivrednih proizvoda iz vlastite proizvodnje. Od ukupnog prihoda poljoprivrede u I rajonu na prihode u novcu otpada 5666 n. d ili cca 50⁰/₀, u II rajonu 4137 n. d ili 41,8⁰/₀, III rajonu 3948 n. d ili 30,8⁰/₀, IV rajonu 3213 ili 42,3⁰/₀ (utjecaj robne proizvodnje vina, voća i povrća). Nasuprot tome dio prihoda od poljoprivrede koji se odnosi na naturalnu potrošnju po domaćinstvu iznosi u I rajonu 2944 n. d, u II rajonu 2979 n. d, u III rajonu 3512 n. d i IV rajonu 3615 n. d.

4) U pogledu materijalnih troškova za poljoprivrednu djelatnost može se konstatirati da su oni malim dijelom novčani, tj. da potječu izvan gospodarstva), a daleko pretežnim dijelom potječu iz gospodarstva. Osim toga karakteristično je to da su npr. gospodarstva I polj. rajona nabavljala manje materijala za reprodukciju izvan gospodarstva, nego li u ostalim rajonima (828 n. d po gospodarstvu u I rajonu, nasuprot 911 n. d u IV rajonu, i republičkom prosjeku od 883 n. d). Ako se tomu doda da je dohodak izvan poljoprivrede kod gospodarstava I rajona bio znatno niži nego u ostalim rajonima, onda izlazi da su otvorenost i veze ovih gospodarstava prema ostaloj privredi najslabije. Relativno slabije vezanje gospodarstava I i II rajona na ostalu privredu putem rada (5445 n. d po domaćinstvu u I i 6431 n. d. u II rajonu, nasuprot 9241 u III i 8560 n. d. u IV rajonu) i nedovoljna kompenzacija u razlikama u pogledu visine robnosti poljoprivrednog dijela dohotka uvjetuje zaostajanje ovih gospodarstava. Pomanjkanje vlastitih novčanih sredstava i u prosjeku neadekvatna organizovanost i korištenje društvenih sredstava putem kooperacije, uvjetuju da se repro-

Tabela 1 — Podaci o formiranju i strukturi dohotka po rajonima SR Hrvatske

(Prosjeak po 1 domaćinstvu u 1966. god.)

O p i s	u novim dinarima											
	P R I H O D I					MATERIJALNI TROŠKOVI I USLUGE					D O H O D A K	
	Sveukupni	od poljopr. vrde	izvan poljopr. vrde	Ukupno	za poljoprivredu			amortizacija	za nepoljopr. djelatnosti	iz poljoprivrede	izvan poljopr. vrde	Ukupni
					u novcu	u naturi	za reprodukc. u gosp.					
SRH — ukupno	16870	10060	6810	4703	838	87	2588	1132	13	6163	6797	12960
I Polj. rajon	16836	11384	5452	5056	828	154	2774	1293	7	7471	5445	12916
II Polj. rajon	16333	9888	6445	4819	909	52	2772	1072	14	5761	6431	12192
III Polj. rajon	22025	12784	9241	7622	817	24	5324	1457	—	7112	9241	16353
IV Polj. rajon	16168	7586	8582	2686	911	93	758	902	22	5267	8560	13827
do 2 ha	14160	5868	8292	2894	768	62	1216	824	24	3354	8268	11622
2 — 3 ha	16829	9986	6843	4676	929	67	2532	1135	13	6155	6830	12985
3 — 5 ha	16670	11422	5248	5111	894	88	2889	1236	4	7156	5244	12400
5 — 8 ha	20643	15390	5253	7322	918	124	4625	1637	18	9164	5235	14399
8 ha	26273	19482	6791	8911	360	241	5804	1499	7	12916	6784	19700

dukcija odvija pretežno iz sredstava gospodarstava, koja su skromna i nedovoljna, a tu leži osnova njihovog zaostajanja. Koliko će novi uvjeti privređivanja stvoreni privrednom reformom u poljoprivredi otvoriti jače ova gospodarstva prodiranju sredstava izvan gospodarstva i na taj način omogućiti podizanje proizvodnje, razvoj specijalizacije i robnosti, ne može se još ocijeniti. Kod toga je potrebno dodati da su vlastite mogućnosti prilično ograničene, što se može vidjeti iz visine i strukture sredstava anketiranih gospodarstava. Pored mjera koje bi u jačim poljoprivrednim rajonima trebale ići za tim da omoguće bolje korištenje kapaciteta za razvoj poljoprivredne proizvodnje i robnosti i na taj način povećati dohodak gospodarstva, važno je imati u vidu još dva momenta: 1. da se osigura plasman poljoprivredne proizvodnje i da se održi što stabilniji nivo cijena, 2. da se vodi smišljena porezna politika prema poljoprivrednim i mješovitim gospodarstvima. Do sada su, međutim, kako to pokazuju podaci anketiranih gospodarstava, upravo najjače oporezovane poljoprivredna gospodarstva (I i II rajon), koja u prosjeku imaju najniži dohodak, a također i njegov novčani dio. Ako se poreznom politikom smanjuje i takav nivo novčanog dohotka, onda se imobilizira mogućnost poljoprivrednih gospodarstava za ulaganje u proizvodnju.*) U svakom slučaju činjenica, da postoje poljoprivredna i mješovita gospodarstva s posve različitom strukturom dohotka zahtijeva da se izuču ekonomski položaj ovih grupa i u pojedinim rajonima i da uz druge mjere i porezna politika bude adekvatnija. Ona bi morala imati efekat u pravcu razvoja proizvodnje i zaposlenosti u poljoprivredi, čime bi se i smanjio pritisak radne snage za zaposlenost izvan gospodarstva.

U anketiranim domaćinstvima novčani dohodak i porezna opterećenja po rajonima izgledala su ovako;

	Novčani principi po domaćinstvu n. d	Porez i osiguranje n. d
SR Hrvatska	9795	664
I polj. rajon	9554	950
II polj. rajon	9391	742
III polj. rajon	10250	482
IV polj. rajon	10778	214

5) Posebnu interesantnu sliku pružaju podaci o dohotku ako se svedu po članu anketiranih domaćinstava i predstavljaju bitan element analize individualnih gospodarstava u našim uvjetima. Evo tih podataka:

Tabela 2 — Dohodak po članu domaćinstva (anketa 1966. god.)

	Ukupan dohodak po članu domaćinstva	Dohodak po članu domaćinstva po odbitku poreza	Novčani dio dohotka po članu domaćinstva
Ukup. SR Hrvatska	3184	3021	2407
I polj. rajon	3323	3076	2456
II polj. rajon	3110	2921	2396
III polj. rajon	3830	3717	2400
IV polj. rajon	3059	3012	2385
Po kategorijama gospodarstva:			
Kateg. do 2 ha	3133	3068	2588
Kateg. 2 — 3 ha	3246	3101	2407
Kateg. 3 — 5 ha	2945	2736	2111
Kateg. 5 — 8 ha	3070	2792	2233
preko 8 ha	4358	4069	2912

Kada se imaju u vidu razlike u visini i strukturi dohotka i pogledaju navedeni podaci o visini dohotka po članu, koji su veoma ujednačeni i po rajonima i po kategorijama gospodarstva (s odstupanjima u najvišoj kategoriji), onda ova unanilovka dohotka po članu zahtijeva da se posebno obrazloži.

Ujednačavanje dohotka po članu domaćinstva po rajonima, a osobito po kategorijama individualnih gospodarstava, predstavlja po našem mišljenju, rezultat krupnih promjena koje su se odigrale u ekonomici proizvodnje i rada individualnih gospodarstava, kao posljedica dostignutog privrednog razvoja u zemlji. Uvjeti u individualnim gospodarstvima i na našem selu u kojima su diferencije u dohotku bile prvenstveno uvjetovane razlikama u posjedovanju zemlje pripadaju prošlosti. Opći privredni razvitak u našoj zemlji otvorio je mogućnosti za stalno ili povremeno zapošljavanje radne snage iz poljoprivrednih gospodarstava u djelatnostima izvan gospo-

darstva, što je unijelo posve nove odnose u visinu dohotka i po rajonima i u visini dohotka po članu u velikoj mjeri i ostvarena. Iz navedenog mogu se izvući slijedeće konstatacije: 1. da veličina ukupnog dohotka po domaćinstva napose po članu domaćinstva, sve više ovisi o sastavu članova domaćinstva i zaposlenosti za rad sposobnih članova, bilo u gospodarstvu, ili izvan njega 2. da postoji jedna određena visina dohotka po članu koju u prosjeku ostvaruju individualna domaćinstva, bilo da on potječe sa gospodarstva ili iz djelatnosti izvan gospodarstva. U konkretnom slučaju anketiranih gospodarstava to iznosi oko 3200 n. d. ukupnog dohotka po članu domaćinstva godišnje, ili oko 3000 n. d. po odbitku poreza i oko 2400. n. d. novčanog dohotka.

Po kategorijama gospodarstava jedino odstupanje imamo kod kategorije iznad 8 ha, a to znači da je to jedina kategorija koja zadržavajući isti ili čak povoljniji standard života svojih članova može, teoretski uzevši, onaj višak iznad prosječnog dohotka (i standarda potrošnje) investirati u proizvodne ili neproizvodne svrhe. Kod ostalih gospodarstava, gledajući u prosjeku, svako izdvajanje sredstava za ulaganja npr. u poljoprivrednu proizvodnju ili u gospodarstvo, znači u stvari snižavanje ostalog standarda potrošnje. Obzirom da je stanje prije reforme u pogledu visine dohotka i dohotka po članu u poljoprivrednim gospodarstvima bilo još nepovoljnije od onog u mješovitim gospodarstvima, u tome nalazimo razlog zaostajanja potrošnje kod tih gospodarstava, kao i područja s izrazitijim uvjetima za poljoprivredu, a slabijim mogućnostima za zapošljavanjem izvan gospodarstva. U takvim okolnostima zaostaje i tempo razvoja poljoprivrede u seljačkim gospodarstvima tih područja, pogotovo ako nema zadružnih ili društvenih gospodarstava koja su sposobna i voljna da organiziraju odgovarajuću kooperaciju s individualnim gospodarstvima i da tim putem, u svom ekonomskom interesu i interesu tih gospodarstava, plasiraju društvena ili slobodna sredstva sela u razvoj proizvodnje. Današnji broj organizacija, njihova lokacija, sredstva i način organizacije kooperacije očito je da ne odgovaraju ekonomskim i društvenim potrebama intervencije u toj oblasti.

Treba imati u vidu da ovakva slika odnosa izlazi iz podataka, koji su grupirani po rajonima i kategorijama gospodarstva, ali su podaci svugdje zbirni i uključuju i poljoprivredna i mješovita gospodarstva. Ako međutim osnovni kriterij za veličinu dohotka i njegovu raspodjelu više nije veličina posjedovne površine, nego zaposlenost, onda bi i grupacije podataka o individualnim gospodarstvima morale biti drugačije. Dvije grupacije bile bi od osobite važnosti: jedna grupacija po veličini dohotka i druga po zaposlenosti, koje bi trebale pružiti elemente za analizu stanja poljoprivrednih i mješovitih gospodarstava i stanja po rajonima. Mi nažalost nismo bili u mogućnosti da izvedemo takve grupacije.

6) Podacima o strukturi dohotka po kategorijama ispitivanih domaćinstava (tabela 1) može se još dodati slijedeće: u prosjeku anketiranih domaćinstava 52,5% dohotka potječe izvan poljoprivrede. U kategoriji 3—5 ha, kao u srednjoj kategoriji, postoje znatne razlike u pogledu značaja poljoprivrede i djelatnosti izvan gospodarstva u zavisnosti od stanja u pojed-

nom užem ili širem području. Kod anketiranih gospodarstava konkretno 58% dohotka potječe iz gospodarstva, a 42% izvan gospodarstva. U kategorijama gospodarstva iznad 5 ha oko 35 — 36% dohotka potječe izvan gospodarstva. U toj kategoriji u kojoj ima i čistih poljoprivrednih gospodarstava, poljoprivreda je još glavni izvor prihoda, iako i tu postoji dosta velikih regionalnih razlika.

7) Na osnovu utvrđenih podataka o raspodjeli dohotka anketiranih gospodarstava (datih u tabeli 2) mogu se utvrditi sljedeće činjenice:

Najmanji dio od ostvarenog ukupnog dohotka u relativnom i apsolutnom pogledu troši se za domaćinstvo u I rajonu. Svega 6977 nd, ili 54% od ukupnog dohotka troši se u domaćinstvu I rajona, za njim slijedi II rajon sa 7857 nd, III rajon sa 8681 nd i IV rajon sa 10269 nd. Prema tome potrošnja u domaćinstvima u jakoj je korelaciji sa visinom i strukturom dohotka.

Posve obrnuta kretanja pokazuju anketirana gospodarstva u pogledu potrošnje za gospodarstvo. Iako raspolazu najnižim dohotkom, ali koji pretežnim ili značajnim dijelom potiče od poljoprivrede, gospodarstva I i II rajona i u apsolutnom i relativnom iznosu troše više za gospodarstvo (2256 odnosno 2182 nd ili oko 18%), nego li gospodarstva III i IV rajona (2026 nd u III rajonu i 722 nd u IV rajonu, što čini 12% odnosno 5%). Ove činjenice samo potvrđuju naprijed iznijete konstatacije, tj. da uz uvjete relativno ujednačenog dohotka po rajonima i kategorijama gospodarstva, poljoprivredna gospodarstva koja troše više za gospodarstvo, nego mješovita, čine to uz odricanja i uz smanjivanje drugih vidova potrošnje. Razumije se, zbog toga što je dohodak općenito još nizak, mogućnosti izdvajanja za ulaganje u poljoprivrednu proizvodnju su ograničena.

Potrošnja »za domaćinstvo« računata po članu domaćinstva pokazuje da je ona manja u I i II rajonu, nego u III i IV rajonu. Vrlo je karakteristično da najmanje kategorije, koje su velikim dijelom mješovita gospodarstva, imaju povoljniju potrošnju od većih pretežno poljoprivrednih gospodarstava. Kod ukupne potrošnje po članu domaćinstva čak ni kategorija preko 8 ha nije dostigla nivo potrošnje kategorije do 2 ha, prema podacima u 1966. godini. Novčani izdaci uz manje odstupanje pokazuju slične odnose. Međutim, jer je općenito nivo ostvarenog dohotka nizak, najveći njegov dio troši se za potrebe domaćinstva, tj. od oko 50% u I i II rajonu do 71—78% u II i IV rajonu. Ili po kategorijama gospodarstva od 51% kod kategorije preko 8 ha do 76% u kategoriji do 2 ha, odnosno u prosjeku anketiranih gospodarstava 69% od ukupnog dohotka troši se za domaćinstvo.

8 Ukupna visina investicija raste porastom veličine posjedovne površine, ali osim razlike u visini postoje razlike i u strukturi investicija. Zanimljivo je da na primjer najmanja gospodarstva ulažu najveća sredstva u stambenu izgradnju. Taj fenomen koji smo već ranije susreli i dali njegovu ocjenu*), samo dokazuje da su se u širim razmjerima Hrvatske za mala individualna gospodarstva otvorili uvjeti da poboljšaju svoje uvjete stanova-

*) Dr B. Štancl: »Zaposlenost i ekonomika seljačkih gospodarstava«, Posebna izdanja »Agronomskog glasnika«, Zagreb, 1966.

**Tabela 3 — Raspodjela dohotka anketiranih domaćinstava
(prosjek po 1 domaćinstvu)**

O p i s	Investicije u domaćinstvu										Ukupni izdaci			Saldo na kraju godine
	Dohodak domaćinstva	Potrošnja u domaćinstvu	ukupno	za stambenu izgradnju	za nepoljopr. strojeve	za polj. zgrade, stroj. i nasade	za kupovinu stoke	ostale investicije u (naturni inv. mat.)	Porezi i osiguranje	domaćinstvo	gospodarstvo	Otplata duga i zajma		
SRH — Ukupno	12960	8214	1885	604	14	391	807	69	664	8901	1862	347	1850	
I Polj. rajon	12916	6977	1823	426	16	344	962	75	950	7494	2256	356	2810	
II Polj. rajon	12192	7857	2246	707	13	506	934	86	742	8663	2182	414	933	
III Polj. rajon	16353	8681	2414	669	11	351	1193	190	482	9551	2026	348	4428	
IV Polj. rajon	13827	10269	1113	593	12	228	280	—	214	10874	722	201	2030	
do 2 ha	11622	8138	1428	708	1	231	425	63	240	8910	896	420	1396	
2 — 3 ha	12985	8390	1821	678	7	325	738	73	582	9148	1645	263	1929	
3 — 5 ha	12400	7736	1717	425	3	350	846	93	880	8257	2076	318	1749	
5 — 8 ha	14399	8185	2953	686	12	783	1273	199	1304	9082	3360	210	1747	
8 ha	19700	9741	3245	241	—	898	1960	146	1309	10128	4167	444	4961	

nja putem izgradnje. Tim u vezi može se istaći činjenica da upravo najmanja gospodarstva do 2 ha imaju gotovo najvišu stavku kod otplate duga i zajmova.

Krupnija individualna gospodarstva, koja imaju u pravilu naslijeđen povoljniji stambeni prostor, u prosjeku ulažu manje investicije u te svrhe. Ona ulažu više za poljoprivredne zgrade i strojeve, te porastom veličine rastu izdaci u toj stavci.

Razlike u iznosima utrošenim za gospodarske svrhe, uzavši u cjelini, između kategorija gospodarstva su znatne. One se kreću od 896 novih dinara u kategoriji do 2 ha do 4167 nd. u kategoriji preko 8 ha ili od 7,7% do 23% od ukupnog dohotka.

2.2. Novčani primici i izdaci anketiranih domaćinstava

Podaci o novčanim primicima i izdacima samo upotpunjuju sliku o datim odnosima kod formiranja i raspodjele dohotka. U pogledu stanja u 1966. godini i za promjene koje su nastupile u 1966. god. u odnosu na 1965. godinu, može se reći sljedeće:

1) Ukupan porast novčanih primitaka anketiranih domaćinstava u 1966. godini znatno je viši od porasta izdataka. Prosječan porast primitaka po anketiranom domaćinstvu u SR Hrvatskoj u 1966. godini u odnosu na 1965. godinu iznosio je 3131 nd. ili za 47%, a izdataka za 1921 n.d. ili za 29%. Daleko veći porast zabilježen je kod novčanih primitaka sa gospodarstva (za 55% više nego 1965. godine), nego izvan gospodarstva (39% više). Istovremeno novčani izdaci za domaćinstvo su daleko manje porasli, nego li oni za gospodarstvo. Tako je u prosjeku anketiranih domaćinstava porast izdataka za domaćinstvo iznosio svega 25%, dok su izdaci za gospodarstvo porasli za tri puta, što je veoma pozitivna činjenica.

Najviše u apsolutnom i relativnom pogledu porasli su ukupni primici od gospodarstva u I poljoprivrednom rajonu, u čemu je osobito visok porast prihoda od ratarstva. Nasuprot tome u I rajonu imamo apsolutno i relativno najniži porast primitaka iz radnog odnosa i rada u poduzeću (u relativnom povećanju iznimku čine jedino domaćinstva III rajona).

Činjenica o povoljnijem rastu novčanih prihoda sa gospodarstva u cjelini, a napose u I rajonu, govori o povećanju robnosti poljoprivredne proizvodnje, a to povećanje je tim više što su gospodarstva više poljoprivredna.

Dugoročno veći porast novčanih prihoda individualnih gospodarstava izvan poljoprivrede od novčanih prihoda iz poljoprivrede je zaustavljen. U novije vrijeme, a osobito nakon reforme, otežani uvjeti za zaposlenost izvan gospodarstva djelovali su na orijentaciju domaćinstva da usmjere napore za povećanje poljoprivredne proizvodnje i njene robnosti. To je istovremeno bila prilika da poljoprivredna gospodarstva poboljšaju svoj dohodak i približe ga više onom koji su ostvarila mješovita gospodarstva. Ipak ne tre-

ba izgubiti iz vida ni činjenicu da su u 1966. godini sva anketirana gospodarstva povećala svoje prihode iz poljoprivrede, iako je snažniji rast bio kod poljoprivrednih gospodarstava, pa i to zadržava diferencije u dohotku poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava.

2) Prema podacima za 1966. godinu 44% od ukupnih novčanih primitaka anketiranih gospodarstava u SR Hrvatskoj potječe iz gospodarstava, 38% iz radnog odnosa i socijalnih davanja, a ostatak iz drugih izvora. Najveći značaj novčanih prihoda iz poljoprivrede i gospodarstva za dohodak domaćinstava u apsolutnom i relativnom pogledu nalazimo u I i II rajonu. U I rajonu oko 60% od ukupnih novčanih primitaka domaćinstava potiče od gospodarstva, u II rajonu 44%, III rajonu 39%, a u IV rajonu pada čak ispod 30% (29,8%).

U strukturi novčanih primitaka anketiranih domaćinstava u 1966. godini može se zapaziti još jedan veoma karakterističan detalj. Domaćinstva I rajona koja u apsolutnom i relativnom pogledu imaju najmanje prihode iz rada i radnog odnosa (2217 nd ili 23,2%), imaju najveće prihode od kirijašenja, kućne radinosti i zanatstva, a kod šumarstva, lova i ribolova i ostalih primanja nešto veće prihode imaju samo domaćinstva IV rajona. Pored toga domaćinstva I i II rajona imaju u prosjeku najvišu stavku novčanih prihoda od rada u zadrugama i poljoprivrednim dobrima i kod drugih poljoprivrednika. To znači da ova domaćinstva, iako imaju najveće novčane prihode po domaćinstvu, i kod ratarstva i stočarstva, nastoje da ih povećaju navedenim djelatnostima u gospodarstvu i izvan gospodarstva u nemogućnostima da nađu one uslove zaposlenosti, koji postoje za domaćinstva III i IV rajona. U II rajonu imamo uz neka odstupanja sličnu situaciju. U razvoju dopunskih djelatnosti ovakova struktura predstavlja prvu fazu. Ona je bila karakteristična ranije za III i IV rajon, a zatim se postepeno prelazilo sve više na stalna zaposlenja, tako da je poljoprivreda i gospodarstvo postajalo sve više izvor sporednih prihoda.

Navedene činjenice jasno ukazuju na potrebu da se odgovarajućim mjerama agrarne politike pomogne domaćinstvima u poljoprivrednim rajonima u podizanju poljoprivredne proizvodnje, ali i u razvoju odgovarajućih dopunskih djelatnosti i zaposlenja, jer se bez toga može očekivati snažan pritisak radne snage za zaposlenost izvan gospodarstva. To jasno pokazuje razvoj ovog procesa u pojedinim rajonima u našoj zemlji, a i u drugim zemljama u svijetu sa sličnom agrarnom strukturom. Na to također ukazuje i činjenica da unatoč najvećem povećanju novčanih prihoda u I i II rajonu u 1966. godini u odnosu na 1965. godinu visina novčanih prihoda po anketiranim domaćinstvima je još uvijek niža, nego u domaćinstvima III i IV rajona.

3) Struktura novčanih prihoda u velikoj mjeri je u skladu sa strukturom novčanih izdataka. Domaćinstva koja ostvaruju najveće prihode iz gospodarstva i najviše ulažu u gospodarstvo (I i II rajon), a domaćinstva koja imaju većinu novčanih prihoda izvan gospodarstva, većinu novčanih izdataka ulažu izvan gospodarstva (III i IV rajon). U pogledu izdataka za gospodarstvo može se zapaziti da u I i II rajonu najveću stavku predstavljaju izdaci za kupovinu stoke i stočne hrane, što znači da ova gospodarstva imaju orijentaciju na stočarstvo, kao izvor za povećanje dohotka u gospodarstvu,

jer su mogućnosti u ratarstvu u prosjeku očito male i nedovoljne. Izuzev IV rajona može se uočiti i dosta izražen promet zemljom, a osobito u II rajonu.

4) Novčani primici sa gospodarstva pokazuju da je njihova veličina u skladu sa veličinom posjedovne površine, tj. rastu od najmanje kategorije prema najvišoj.

Od novčanih prihoda sa gospodarstva dominantnu ulogu imaju primici od stočarstva. U prosjeku SR Hrvatske oni čine 68%, a njihov udio raste porastom veličine gospodarstva. (od 56% kod kategorije do 2 ha do 80% u kategoriji preko 8 ha). Kod ratarstva prihodi također rastu porastom veličine gospodarstva, dok kod voćarstva i vinogradarstva ova pravilnost ne postoji. Manja gospodarstva, a osobito i kategorije 2—3 ha i 3—5 ha imaju voćarsku i vinogradarsku proizvodnju čak intenzivniju od viših kategorija.

Primici od rada, radnog odnosa i socijalnih davanja jasno pokazuju da se u prve dvije kategorije radi o domaćinstvima koja glavne izvore prihoda crpe iz zaposlenja van gospodarstva i to pretežno iz rada u stalnom zaposlenju, iz penzija i invalidnina. Za kategorije do 2 ha novčani prihodi sa gospodarstva predstavljaju sporedno vrelo novčanih prihoda, a kod kategorije 2—3 ha dopunsko vrelo prihoda. Kategorije iznad 3 ha, iako se razlikama kod pojedinih gospodarstava i kod pojedinih rajona, novčane prihode od poljoprivrede imaju kao osnovne, a rad izvan poljoprivrede i gospodarstva kao dopunsko vrelo novčanih prihoda.

5 Visina ukupnih novčanih izdataka po kategorijama gospodarstva pokazuju slične karakteristike kao i kod novčanih primitaka. Najme, kategorija do 2 ha i 2—3 ha imaju u prosjeku veće izdatke od kategorije 3—5 ha. Ova posljednja kategorija ima i najniže izdatke za domaćinstvo. Izdaci za gospodarstvo rastu porastom veličine gospodarstva i kreću se od 1660 nd. u kategoriji do 2 ha do 5520 u kategoriji preko 8 ha. Kategorija iznad 3 ha ulažu znatno veća sredstva u gospodarske zgrade, kupovinu stoke i ostalo za poljoprivrednu proizvodnju, dok su istovremeno razlike kod stavke kupovine stočne hrane male. Manja gospodarstva vlastitom proizvodnjom stočne hrane ne podmiruju svoje potrebe. Izdaci za porez veoma progresivno rastu s porastom veličine posjeda. Izdaci za gospodarstvo kod kategorije do 2 ha, a i kod kategorije 2—3 ha su mali, a osobito su u raskoraku sa izdacima za domaćinstvo.

Najviši novčani izdaci za domaćinstvo, računamo i po prosječnom domaćinstvu, su kod kategorije do 2 ha. Vrlo je karakteristično da su izdaci po članu najviši ne samo kod stavke ishrane, nego i kod pića, cigareta i duhana, odjeće i obuće, opreme za domaćinstvo, kultura i razonoda, ogrjeva i osvjetljenja i dr. Ovu radničko-seljačku kategoriju po visini izdataka po članu slijedi naredna kategorija 2—3 ha. Ove dvije kategorije po visini izdataka po stavkama za domaćinstvo po članu ne dostiže čak ni kategorija preko 8 ha.

Iza podataka je uvidentno da su stavke za ishranu, odjeću i obuću i opremu za domaćinstvo najjače kod novčanih izdataka za domaćinstvo i sve tri čine u prosjeku SR Hrvatske oko 66% od izdataka za domaćinstvo.

Na osnovu ovog pregleda u formiranju i raspodjeli dohotka individualnih gospodarstava može se zaključiti da se u poljoprivredi individualnih gospodarstava i na našem selu vrše krupne promjene. Društvena i privredna reforma unijela je u taj proces neke nove dimenzije, što iziskuje potrebu trajnog praćenja kretanja i razvoja na selu u cilju njegovog reguliranja i društvenog usmjeravanja.

ZAKLJUČAK

Na osnovu ankete individualnih domaćinstava u SR Hrvatskoj, provedene na osnovu dvoetapnog uzorka, u članku se analizira dohodak individualnih domaćinstava, njegov novčani dio, struktura dohotka i njegova raspodjela s ciljem da se dobije uvid u stanje i promjene koje su nastupile nakon privredne reforme. U radu se pridaje poseban značaj analizi stanja po poljoprivrednim rajonima i pojedinim kategorijama individualnih domaćinstava.

Autor je konstatirao da je nakon privredne reforme došlo do značajnog porasta dohotka koji potiče od poljoprivredne djelatnosti i gospodarstva, što je utjecalo na ukupan porast dohotka individualnih domaćinstava. I pored toga u prosjeku svih domaćinstava SR Hrvatske 52,5% dohotka otpada na djelatnost izvan poljoprivrede i gospodarstva, a 47,5% iz gospodarstva. Najniži udio dohotka iz poljoprivrede zabilježen je u Dalmaciji, (38%), a najviši u Slavoniji (58%).

I nadalje dohodak u mješovitim gospodarstvima, koja ostvaruju dohodak u gospodarstvu i izvan njega viši je nego u poljoprivrednim koji potiče isključivo sa gospodarstva. Isto tako u izrazito poljoprivrednim rajonima (Slavonija, Podravina) ukupan dohodak po domaćinstvu, a osobito novčani, još je uvijek niži, nego u rajonima sa slabijim uslovima za poljoprivrednu djelatnost, ali sa većom zaposlenošću izvan gospodarstva (Lika, Dalmacija).

Analiza formiranja i raspodjele dohotka pokazuje da tu postoji uska međusobna povezanost. Domaćinstva sa većim udjelom dohotka sa gospodarstva i ulažu više u poljoprivredu, ali time smanjuju ostale vidove potrošnje u odnosu na mješovita gospodarstva. Budući da su mogućnosti poljoprivrednih domaćinstava za ulaganje u poljoprivrednu proizvodnju ograničene nužna je bolja organizovanost i veće prodiranje društvenih sredstava putem kooperacije. Društvena i zadružna gospodarstva treba da putem kooperacije u svom ekonomskom interesu i interesu individualnih gospodarstava da ulažu društvena i slobodna sredstva sela, za razvoj poljoprivrede i drugih djelatnosti u selu. Ove mjere imaju izuzetnu važnost za poljoprivredna gospodarstva i pojedine poljoprivredne rajone i područja, kako bi se time zaustavilo njihovo daljnje zaostajanje u nivou dohotka, zaposlenosti i potrošnje.

Dr. Branko Štanc

SOME FEATURES OF THE INCOMES OF RURAL FAMILIES IN S. R. CROATIA

Summary

On the basis of pilot survey of rural families in S. R. Croatia, sampled in two terms, in this paper the income of rural families, cash part of the income, its structure and distribution are analysed in order to get an insight into the status and changes occurred after the reform in economies. The special importance has been given in the paper to the analysis of the present state in various production areas and to the various categories of rural families.

Author has stated that, after the reform in economies, the incomes from agricultural activities on the farm has improved and that has affected the total increase of the incomes of rural families. Despite this average increase in S. R. Croatia, 52% of the income arise from non-agricultural activity and 47,5% from agriculture. The lowest percent of the agriculture share in income (38%) is found in Dalmatia and highest in Slavonia (58%).

In addition, the incomes of the part-time rural families, making their incomes from farms the other non-agricultural jobs, are higher than the incomes of the net rural families. In the intensive agricultural production areas (Slavonia, Podravina) the total income per a rural family (income in cash) is still lower to the income of part-time rural family, where one part of the incomes arise from non-agricultural employment (Dalmatia, Lika).

The analysis of the creating and of the distribution of incomes shows that there exists a close correlation. The families whose income prevailingly come from agriculture invest more funds in agriculture that causes the lowering of the other consumptions.

Since the capacities of the net rural families for the new investments are limited, a better organisation and more national investments are required to be done through cooperations.

Big farms and cooperative enterprises should invest more funds through cooperatives for the improvement of the agricultural and other activities of the rural families and that will be of the mutual benefit. These measures are of the great importance for the agricultural farms in various areas where by means of these measures will be put a stop to the backwardness of the income levels, employment and consumption.